

УДК631.115.003.13

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Р.П. Любар, кандидат економічних наук

Висвітлено розвиток фермерських господарств в Україні, визначено їх місце і роль у формуванні соціальної інфраструктури та продовольчої безпеки країни. Розроблено рекомендації ефективного функціонування на перспективу.

Фермерське господарство, конкурентоспроможність, продовольча безпека, концентрація виробництва, ефективність, оптимізація, кооперація.

Розвиток сільських територій нерозривно пов'язаний із ефективним функціонуванням фермерських господарств. В умовах, коли скорочується кількість сільського населення, руйнується поселенська мережа та соціальна інфраструктура, фермерські господарства стають саме тим елементом, який запобігає цьому негативному процесу.

Розвиток та функціонування фермерських господарств супроводжується низкою проблем економічного та організаційного характеру які потребують детального вивчення й розробки шляхів їх подолання, зменшення негативного впливу. Інтенсивний розвиток та ефективне функціонування фермерських господарств може вирішити частину соціальних питань і відіграти важливу роль у формуванні продовольчої безпеки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам розвитку та підвищенню ефективності функціонування фермерських господарств присвячені наукові праці Б.В. Душина, М.І. Кісіля, П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, П.Т. Саблука та ін.

Мета дослідження – розробка шляхів ефективного розвитку фермерських господарств, рекомендацій та прогнозів на перспективу, які за-

безпечуватимуть їм розширене відтворення та підвищення конкурентоспроможності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Особливе значення сільського господарства проявляється в умовах економічної кризи, коли знижуються темпи росту економіки країни. За останні кілька років сільське господарство України залишається однією з галузей, яка забезпечує зростання валового внутрішнього продукту. Так, останніми роками, питома вага сільського господарства у зростанні ВВП становила до 30 %, тоді як у 2010 р. приросту в цій галузі майже не було [1].

Сільське господарство має великий потенціал і є конкурентоздатною галуззю. Земельний фонд України на кінець 2012 р. становив 42 776,9 тис. га, у тому числі, 41 557,6 – сільськогосподарські угіддя, з них 32 498,5 тис. га – рілля, що становить майже 54% від загальної площі [2]. Цей показник є найвищим серед держав Європи. Але, внаслідок недостатньої кількості матеріальних та фінансових ресурсів у сільськогосподарських товаровиробників порушуються технології виробництва, що, у свою чергу, негативно впливає на врожайність культур та продуктивність тварин. Так, урожайність зернових у 2011 р. у Франції становить 69,5 ц/га, Німеччині – 66,6 ц/га, тоді як в Україні вона становила 27,5 ц/га [3]. Продуктивність тварин також нижча, ніж у згаданих країнах. В Україні середньорічний надій на 1 корову у 2011 р. становив 4100 кг молока, в Німеччині та Франції, відповідно, 7080 та 6200 кг. Звідси можна зробити висновок, що сільське господарство має величезний потенціал до зростання і є перспективним сектором розвитку національної економіки.

У країнах з високорозвиненою економікою функціонують найрізноманітніші типи підприємств. Переважна більшість з них є різними типами фермерських господарств які доповнюють один одного. Це забезпечує конкурентоспроможність галузі, ступінь стійкості сільськогосподарського виробництва та продовольчу безпеку країні. В Україні фермерські господарства, крім згаданих питань, нерідко виконують соціальну функцію. Часто займаються реалізацією продукції, виробленої населенням, надають йому агротехнічні послуги, роблять відрахування в місцеві бюджети.

Аналізуючи динаміку питомої ваги виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 1) слід зазначити, що господарства населення займають дедалі меншу питому вагу у загальному обсязі, а питома вага сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, навпаки, має тенденцію до зростання.

Про існування проблем у розвитку фермерських господарств свідчить і показник виробництва валової продукції на 1 га. Так, виробництво валової продукції на 1 га становить 3725 грн, тоді як у сільськогосподарських підприємств цей показник досягає 5692 грн. Займаючи 10 % сільськогосподарських угідь країни, фермери виробляють лише 6,5 % валової продукції в загальному обсязі. Динаміка забезпеченості технічними засобами свідчить про те, що спостерігається тенденція до її зниження, і лише за 2012 р. зменшення не відбулося.

1. Динаміка питомої ваги виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями виробників, %

Показник	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сільськогосподарські підприємства	40,6	41,3	47,0	45,8	45,5	48,4
Продукція рослинництва	47,0	46,8	52,8	50,5	49,3	51,9
Продукція тваринництва	28,9	31,9	33,9	36,2	38,2	39,9
Фермерські господарства	5,0	4,6	6,6	5,8	5,8	6,5
Продукція рослинництва	7,3	6,6	8,8	7,9	8,0	8,5
Продукція тваринництва	0,9	1,3	1,4	1,4	1,6	1,6
Господарства населення	54,3	54,1	46,4	48,4	48,7	45,1
Продукція рослинництва	45,7	46,6	38,3	41,6	42,6	39,6
Продукція тваринництва	70,1	66,8	64,7	62,3	60,3	58,4
Всього	100	100	100	100	100	100

Аналіз динаміки кількості фермерських господарств України показав, що за останні роки їх кількість скоротилася. Починаючи з 2005 р. їх кількість зменшилася на 1769 господарство, або на 6 %, і наприкінці 2012 р. вона становила 40 965 од.

Разом зі зменшенням кількості фермерських господарств спостерігається динаміка до їх укрупнення. Так, розподіл фермерських господарств за розміром сільськогосподарських угідь показав, що за останні 5 років кількість малих господарств зменшилася, а більших господарств – зросла. У 2007 р. фермерських господарств, що мають понад 4 тис. га, було 49 од., тоді як у 2011 р. їх було вже 58 од. Кількість господарств, що мають від 3 до 4 тис. га за аналізований період збільшилася на 15 од., відповідно, від 1 до 3 тис. га на 81 господарство.

Найчисленнішою є група фермерських господарств, що мають від 20 до 50 га. Їх кількість становить 12 711 од. та таких, що мають від 100 до 500 га, відповідно, 4700 од. Саме через порівняно невеликі розміри, фермерські господарства не забезпечують собі розширеного відтворення.

Перевага фермерських господарств з вищою концентрацією виробництва очевидна, що й підтверджують дані проведених групувань (табл. 2).

Як показують дослідження, господарства з більшою площею сільгоспугідь мають меншу питому вагу в загальній кількості фермерських господарств, але виробляють понад чверть валової продукції. Наприклад, на господарства з площею понад 1000 га сільськогосподарських угідь припадає лише 2 % від загальної кількості, а їхня частка у виробництві зернових та зернобобових становить 24 %. Питома вага площ, які займають ці господарства, досягає 17,3 %. Крім того, у великих господарствах вища врожайність сільськогосподарських культур та менша собівартість 1 ц продукції, в результаті чого, вони є більш конкурентоздатними на ринках сільськогосподарської продукції.

Невеликі розміри фермерських господарств стримують вчасне запровадження передових технологій виробництва, а нестача коштів не дозволяє закуповувати нову високопродуктивну худобу, високоякісне сортове

насіння. Вчасне запровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво забезпечує виробникам конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, сприятиме підвищенню рентабельності виробництва.

2. Розподіл фермерських господарств за валовим виробництвом сільськогосподарської продукції та площею угідь, 2012 рік

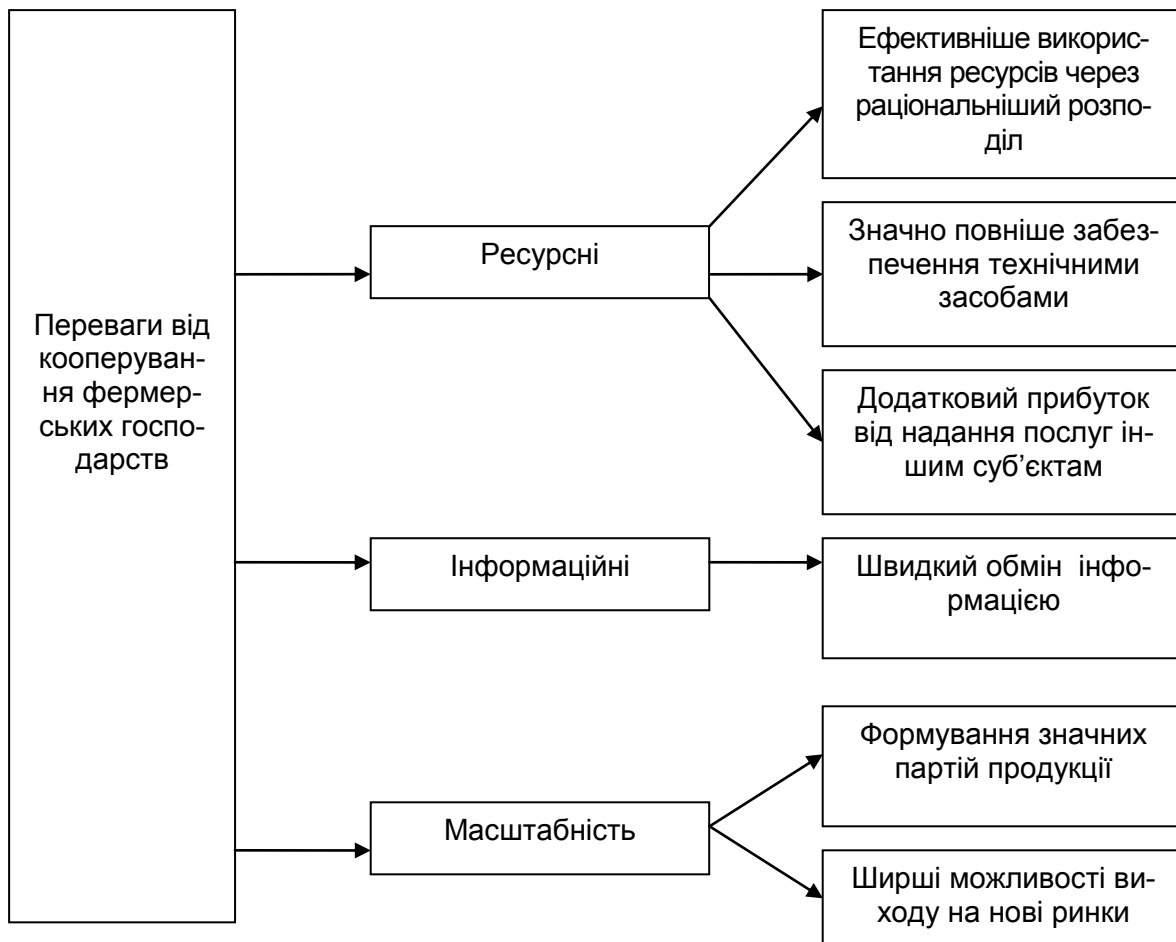
Площа господарств, га	Зернові та зернобобові культури		Кукурудза на зерно		Соняшник		Цукрові буряки	
	До загальної кількості, %	До загального валового збору, %	До загальної кількості, %	До загального валового збору, %	До загальної кількості, %	До загального валового збору, %	До загальної кількості, %	До загального валового збору, %
до 50	66,1	13,1	80,6	23	77,8	20,1	82,7	26,7
50,1–100	11,3	7,8	8,9	13,1	9,2	12,1	8,5	16,9
100,1–250	9,8	17,3	7,1	25,2	8	22	7	27,8
250,1–500	6,7	18,1	1,6	16,2	2,9	18,7	1,5	17,2
500,1–1000	4,1	20	0,8	16,1	1,1	16,8	0,3	8,9
понад 1000	2	23,7	1	6,4	1	10,3	0,01	2,5
X	100	100	100	100	100	100	100	100

Зростання концентрації виробництва дає змогу фермерам ефективніше використовувати виробничі ресурси, зокрема, продуктивний потенціал тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин, переважно, за рахунок зменшення матеріальних і трудових затрат.

Збільшення розмірів фермерських господарств, зростання кількості, а особливо, потужності агрегатів, є однією з основних умов ефективного ведення сільськогосподарського виробництва та підвищення їх конкурентоспроможності.

Розподіл фермерських господарств за рівнем рентабельності показав, що найбільш рентабельними є господарства, що мають більше, ніж 1 тис. га, найменшим цей показник є у господарствах, що мають до 50 га. Основою для підвищення функціонування фермерських господарств повинно бути забезпечення оптимального рівня концентрації виробництва. Під оптимальним слід розуміти такий розмір, за якого найбільш ефективно використовуються виробничі ресурси, забезпечується необхідна технологія виробництва, а фермер отримує максимальний прибуток. Так, якщо господарство з невеликою площею забезпечити повним набором сільськогосподарської техніки, то її використання буде низьким і навпаки.

Зростання концентрації виробництва у фермерських господарствах можна забезпечити шляхом їх об'єднання, кооперування. Створення фермерами обслуговуючих кооперативів забезпечить їм зростання економічної ефективності.

Преваги від кооперування фермерських господарств

Таким чином, кооперування невеликих сільськогосподарських товаровиробників, зокрема, фермерських господарств, забезпечить для них одержання тих переваг крупнотоварного виробництва, які до цього вони не мали, дасть їм змогу ефективно функціонувати в умовах загостреної конкуренції (див. рисунок).

Кооперація фермерів дасть змогу більш ефективно використовувати технічні засоби, формувати великі партії продукції, унаслідок чого, зросте її ціна та з'явиться можливість освоювати нові ринки сільськогосподарської продукції. Сільське населення зможе реалізувати свою продукцію через такі кооперативи чи отримувати послуги технічних засобів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведених досліджень можна зробити висновок, що фермерські господарства нашої країни невеликі за розмірами і в результаті цього мають дефіцит виробничих ресурсів. У таких умовах важко займатися, крім виробництва продукції, її реалізацією, зберіганням, запровадженням новітніх технологій. Одним із напрямів ефективного розвитку та підвищення конкурентоспроможності є їх кооперування. Це дозволить їм отримати переваги, що мають крупнотоварні господарства, і конкурувати з ними в сучасних ринкових умовах, що, у свою чергу, забезпечить їм зростання економічної ефективності.

Список літератури

1. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/document/245047740
2. Державне агентство земельних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/publish/article_
3. Джерело: Сільське господарство України : стат. зб. / за ред. Н.С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2008. – 360 с.

Раскрыто развитие фермерских хозяйств в Украине, определены их место и роль в формировании социальной инфраструктуры и продовольственной безопасности страны. Разработаны рекомендации эффективного функционирования на перспективу.

Фермерское хозяйство, продовольственная безопасность, концентрация производства, эффективность, оптимизация, кооперация.

Disclosed the development of farms in Ukraine, determined by their place and role in the formation of social infrastructure and food security. The recommendations for the effective functioning of the future.

Farm, food security, concentration of production, efficiency, optimization, cooperation.